

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Rodos: koloniale parel van de Italiaanse Dodekanisos

Gouw, P.

Citation

Gouw, P. (2022). Rodos: koloniale parel van de Italiaanse Dodekanisos. *Lychnari*, 36(1), 4-11. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3281421>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3281421>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Lychnari

Voorjaar 2022 - nummer 1
Losse nummers € 13,95
www.lychnari.nl

Verkenningen in het Griekenland van nu

Italiaans Rodos

10 jaar na de dood van Angelópoulos
Alónnisos, gesprek met een kenner
De Griekse stoep, een verkenning
Oude en nieuwe vluchtelingen
Coup in de orthodoxe kerk
Het Kreta van Venizelos
Griekse rotsvegetatie

Foto: De voormalige kathedraal van Sint-Jan
(nu: Evangelismós kerk) aan de Mandraki haven
Ansichtkaart: *Palazzo del Governo*, circa 1935

Rodos

Koloniale parel van de Italiaanse Dodekánisos

Rodos-stad

1. Néa Agorá
2. Banca d'Italia
3. Gerechtsgebouw
4. Postkantoor
5. Evangelismós kerk
6. Hert en wolvin (nu hinde)
7. Teatro Puccini
8. Palazzo del Governo
9. Grande Albergo delle Rose
10. Grootmeesterspaleis

Weinig hedendaagse bezoekers zullen het zich realiseren. Het Rodos of Kos dat zij tijdens hun zonvakantie bezoeken mag voor hen dan door en door ‘Grieks’ ogen, maar de eilanden behoren pas sinds 1947 daadwerkelijk tot Griekenland. Daarvoor waren ze meer dan drie decennia koloniaal bezit van Italië. Bij het grote publiek zijn die jaren van de zogenaamde *Isole Italiane dell’Egeo* (1912-1943) nog maar weinig bekend. Toch heeft de Italiaanse overheersing een zeer bepalende invloed gehad op de aanblik van de moderne Dodekánisos. Alle reden om anno 2022 – 75 jaar na de formele aansluiting bij Griekenland – in een tweeluik op zoek te gaan naar het verhaal achter dit koloniale verleden en haar architectonische erfenis. Deel I: Rodos, de metamorfose van een eiland.

Wie de flanken van de berg Profitis Ilias per auto verkent, rijdt zo’n 50 km ten zuidwesten van de hoofdstad plotseling een tijdmachine binnen. Midden in het moderne dorp Eleoúsa waant men zich even in Italië, met een rooms-katholieke kerk, een school en diverse okergele, van arcaden voorziene gebouwen rondom een dorpsplein vol pijnbomen. Het geheel oogt als een verlaten filmset, maar feitelijk gaat het hier om de restanten van de landbouwkolonie Campochiaro. Deze nederzetting werd in 1935-1936 gesticht in het kader van de economische ontwikkeling en de italianisering van het eiland. Kolonisten uit de regio Alto Adige (zuid-Tirol, noord-Italië) kregen van het toenmalige, fascistische regime een woning en een stuk grond ter beschikking, met als doel de agrarische streekproductie te vergroten met de nieuwste technieken. Elders op Rodos verzezen nog enkele van deze ‘modeldorpen’, zoals in Kolýmbia (San Benedetto), Kattaviá (San Marco) en Kato Kalamonas (Peveragno).

Hoewel deze projecten zonder uitzondering onsuccesvol bleven, getuigen de halfvergane restanten nog altijd van de enorme investeringen en inspanningen die door de Italianen gedaan werden om Rodos te moderniseren en te exploiteren. Honderden kilometers aan wegen, waterkrachtcentrales en aquaducten, een vliegveld en moderne telecommunicatieverbindingen werden aangelegd, terwijl Rodos-stad een grote *makeover* kreeg. Vanwaar al die moeite en hoe kwamen de Italianen überhaupt op de Dodekánisos terecht?

Koloniale ambities

Het afbrokkelende Ottomaanse Rijk zorgde eind negentiende en begin twintigste eeuw voor onrust bij de grote mogendheden. Allen vreesden dat grote delen van de Balkan, noord-Afrika en het Midden-Oosten in ‘verkeerde’ handen zouden vallen, ten koste van hun eigen geopolitieke belangen. Italië was daarin geen uitzondering en had net als

Restanten van de Italiaanse landbouwkolonie Campochiaro in het moderne dorp Eleoúsa

Groot-Brittannië, Rusland en Frankrijk koloniale ambities. In het streven een nieuw Romeins Rijk te stichten, viel het land daarom in 1911 Ottomaans Libië binnen. De Italiaans-Turkse oorlog die volgde was bijzonder gruwelijk en geldt in tal van opzichten (luchtaanvallen, loopgraven) als proefkamer voor de Eerste Wereldoorlog.

Om Ottomaanse troepenversterkingen en fregatten uit Anatolië tegen te houden, bezetten de Italianen in 1912 ook de zeer strategisch gelegen Dodekánisos. Deze regio maakte sinds de zestiende eeuw onderdeel uit van het Ottomaanse Rijk. Hoewel de bevolking in grote meerderheid Grieks was en het lokale streven naar aansluiting (*énosis*) bij het Griekse moederland zeer sterk bleef (in zowel de Onafhankelijkheidsoorlog als later), viel de eilandengroep vooralsnog buiten de grenzen van het nieuwe koninkrijk Griekenland.

Italië wist de eilanden tijdens WO I – waarin deze overigens een belangrijke rol speelden als marinebasis, onder an-

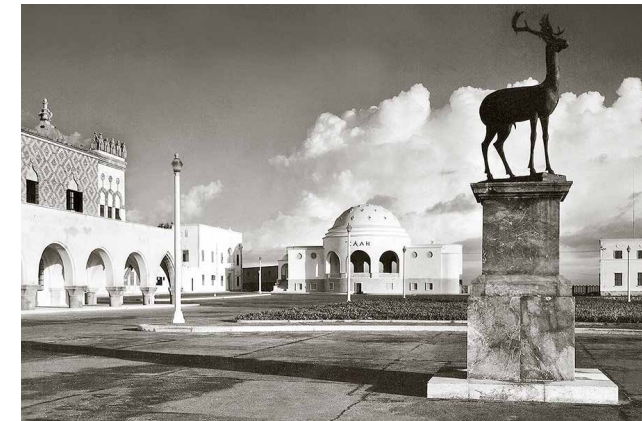
dere voor de geallieerde landing bij Gallipoli – te behouden. Een diplomatieke toezegging tot overdracht aan Griekenland volgde, maar de Griekse nederlaag in de ‘Klein-Aziatische Catastrofe’ maakte daar een einde aan. Onder de bepalingen van het verdrag van Lausanne annexeerde Italië de Dodekánisos formeel op 6 augustus 1923 als de *Possedimenti Italiani dell' Egeo*. Naast overduidelijke militaire waarde had het nieuwe rijksdeel ook vooral politiek en propagandistisch nut.

Fascistisch pronkstuk

Wat volgde was een uitgekiend koloniaal beleid met grote gevolgen. Het Italië van de fascistische leider Benito Mussolini wilde internationaal aanzien verwerven door zijn koloniale bezittingen op moderne economische leest te schoeien, maar bovenal als een toonbeeld van beschaving en vooruitgang te presenteren. Daartoe moesten de tot dan toe weinig ontwikkelde eilanden van de Dodekánisos in de vaart der volkeren worden opgestuwd. Hun rijke verleden werd bovendien aangewend om de Italiaanse dominantie over de regio te legitimeren: de eerdere aanwezigheid ter plaatse van Romeinen, christelijke ‘hospitaalridders’, Genuezen en Venetianen zou het ‘bewijs’ leveren voor een historische continuïteit.

De geschiedenis lag op Rodos letterlijk op straat; reden voor het nieuwe gezag om de fysieke restanten van het verleden op te graven en te restaureren conform de fascistische ideologie. Al sinds 1914 had de Italiaanse Archeologische School opgravingen op het eiland verricht. De gedane vondsten moesten – doelbewust! – aantonen dat de bloeitijd van het antieke Rodos (als maritieme supermacht actief in de 2^e en 1^e eeuw v. Chr.) onder Romeinse hegemonie had plaatsgevonden. Onder *Italiaans* bewind zou die economische voor- spoed weer terugkeren.

Om die historische symbiose kracht bij te zetten, werden bij de ingang tot de Mandraki-haven – waar ooit de mythische Kolossós had gestaan – twee veelbetekenende

Het plein voor het gouvernementsgebouw, met het standbeeld voor het Rodische damhart (eind jaren '40)

standbeelden geplaatst; aan de ene zijde het lokale damhart (de personificatie van het eiland Rodos) en aan de overzijde een wolvin (het symbool van het Romeinse imperium waarmee het fascistische regime zich zo sterk afficheerde). Tegelijkertijd werd het rijke culturele erfgoed van het eiland aangewend om een geheel nieuwe sector uit de grond te stampen: het massatoerisme.

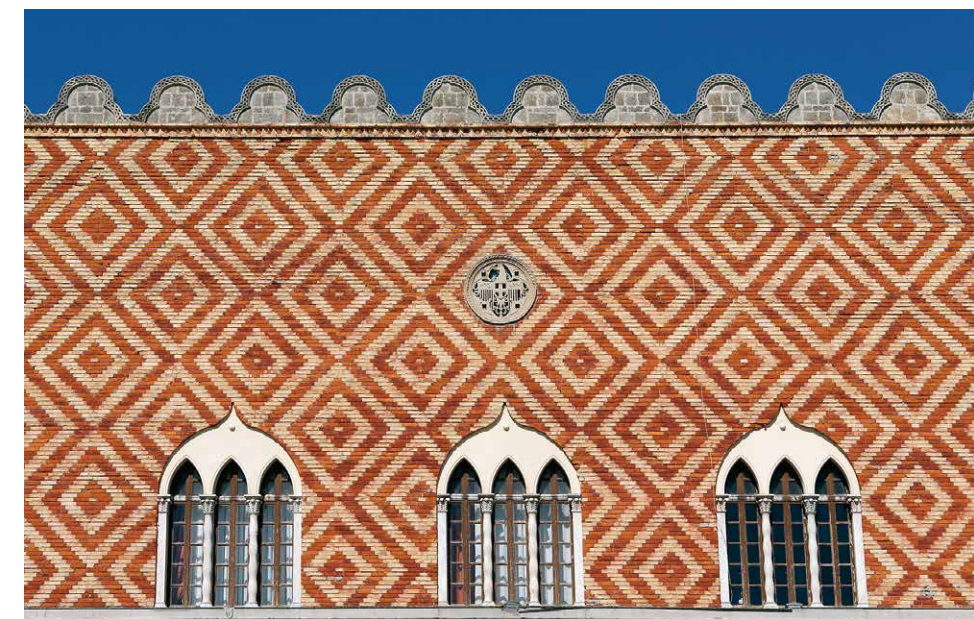
Metamorfose

Onder gouverneur Mario Lago (1924-1936) werd een imposant administratief apparaat opgezet om al die doelstellingen vorm te geven. Het meest zichtbaar was de spectaculaire transformatie van Rodos-stad, als hoofdstad hét pronkstuk van de Italiaanse visie op stijlvolle moderniteit. Niet alleen werd de middeleeuwse, ommuurde kern – die stamde uit de tijd van de kruisridders (1309-1522) – geheel gerenoveerd, maar daarnaast werd ook een compleet nieuw stadscentrum uit de grond gestampt: met brede wegen en pleinen, een imposante verzameling bestuursgebouwen (*Foro Italico*) en een speciale wijk voor de Italiaanse bovenlaag (*Neochori*).

De stedelijke metamorfose was grotendeels te danken aan één man: Florestano di Fausto, de belangrijkste Italiaanse koloniale architect. Hij had in zijn vaderland carrière gemaakt, onder andere door de herontwikkeling van Mussolini's

Grondleggers van het 'moderne' Rodos: gouverneur Mario Lago en architect Florestano di Fausto

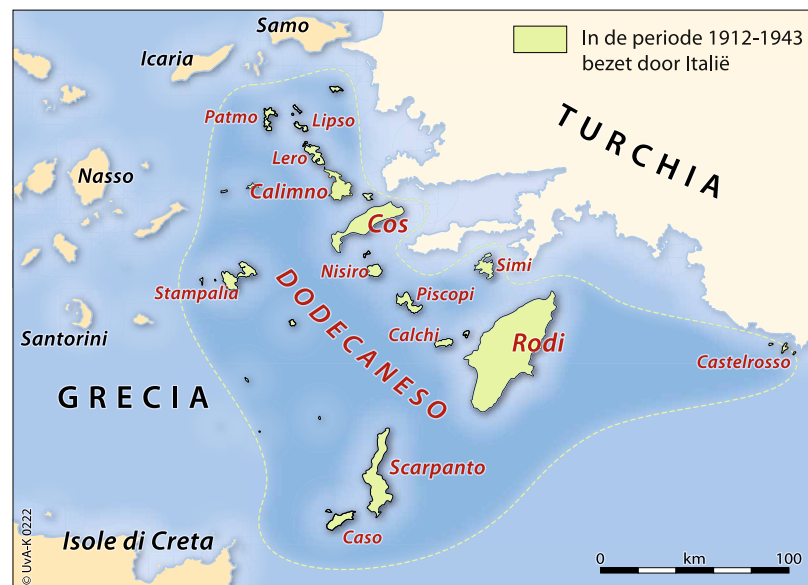

geboortedorp Predappio, en werd in 1926 naar de Dodekánisos gezonden. Later zou hij vooral faam verwerven in Albanië en Libië, maar niet voordat hij op de Egeïsche eilanden meer dan 50 gebouwen ontwierp. Naast Rodos is veel van ‘zijn’ architectuur nog altijd te bewonderen op Kos, Kálymnos, Kastelórizo en Leros (waarover meer in het volgende nummer van *Lychnari*).

Di Fausto kwam voor Rodos-stad met een groots opgezet stedenbouwkundig plan, waarbij zowel de plattegrond als de bebouwing diende aan te sluiten bij de lokale historische architectuur. Het antieke, rechthoekige stratenpatroon (‘Hippodamisch’) – dat door de Italiaanse archeologen eerder was blootgelegd – moest voor een groot deel terugkeren. Nieuwe gebouwen werden opgetrokken in steensoorten die zowel op de Dodekánisos als in Italië veelgebruikt waren. Dit ideologische concept resulteerde in een uiterst merkwaardige architectonische mengvorm: de zogenoemde ‘*mediterraneità*’, een

Boven: architectonische details van het *Palazzo del Governo*, met bijvoorbeeld de kenmerkende geometrische gevelpatronen in lichte en donkerrode baksteen

Lees verder op pagina 10

Om het toeristische charmeoffensief (en de daarbij beoogde economische exploitatie) kracht bij te zetten, liet het fascistische bewind in 1935 een bijzondere topografische kaart van het eiland vervaardigen. Aan de ene kant stond een serie vensters met de belangrijkste lokale bezienswaardigheden en praktische informatie (accommodaties, excursiemogelijkheden, transportverbindingen). Veel interessanter is echter de kleurrijke overzichtskaart aan de andere zijde, een zeer levendige projectie van het contemporaine, door Italiaanse invloed gevormde Rodos. Hier wordt een symbolische boodschap naar de wereld uitgedragen: dat van een historisch, maar gemoderniseerd eiland met wortels in een rijk en gekoesterd verleden, onder de beschavende vleugels van Italië.

Centraal staat de Kolossós, het mythische en 'kolossale' standbeeld van de zonnegod Helios dat zich volgens de overlevering over de beide havenuiteinden uitstrekte. De naam van het eiland wordt in zeven varianten weergegeven, elk in de schrijfwijze een specifieke groep bewoners, overheersers en bezoekers uit de lange geschiedenis. Antieke handelsschepen bevaren de zee, als herinnering aan de bloeitijd als maritieme supermacht onder Romeinse hegemonie.

In de linkerbovenhoek is, als een soort 'blauwdruk' en met een duidelijk afwijkende kleurstelling, de architectonische kern van het 'moderne' Rodos afgebeeld: het gerestaureerde Grootmeesterspaleis, de gebouwen van het bestuurlijke centrum (*Foro Italico*) en het luxeuze hotel *Grande Albergo delle Rose*. Grote, moderne stoomschepen voeren internationale toeristen aan, die in kleine boten – getooid met hun respectievelijke nationale vlaggen – genieten van al het moois dat de toptemming 'Rodi' hun te bieden heeft. Dat wordt geïllustreerd door kleine 'vignetten', miniscenes die zinspelen op de toeristische infrastructuur, de bloeiende lokale tradities en het rijke – door de Italianen blootgelegde – architectologische erfgoed. De lokale bevolking danst, oogst, weeft en viert erop los – ten teken dat de Italiaanse bemoeienis met hun eiland voor een gelukkige nieuwe tijd gezorgd heeft. De inwoners van de nieuwe landbouwkolonies delen hun eiland graag met de welgestelde bezoeker, aan wie fraaie hotels, jachtterreinen, golfbanen, een complex met thermale baden (*Terme di Callitea*, zie ook de blauwdruk rechtsonder) en zelfs een automobielrace (*Rosa d'Oro*) ter beschikking staan. Beladen met lokale souvenirs, Rodische wijn en gelukkige herinneringen keren ze uiteindelijk huiswaarts.

Kortom, een kaart met een rijke

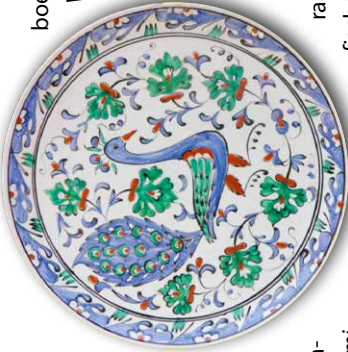

symboliek en gelaagdheid, waar je naar kunt blijven kijken en steeds weer iets nieuws kunt ontdekken. Wie ziet bijvoorbeeld de christelijke hospitaalridder die een draak doodt? Door de fraaie vormgeving en slimme toeristische 'marketing' zou haast vergeten worden dat de kaart vooral propagandistische bedoelingen had, en vervaardigd werd door een regime met ook zeer bedenkelijke kanten (daarover meer in het volgende nummer van Lychnari).

Kaartontwerper en pottenbakker Egon Huber

De ontwerper van de kaart was de Oostenrijker Egon Huber, een getalenteerde pottenbakker die begin jaren '30 van de twintigste eeuw verslingerd raakte aan het eiland en er jarenlang creatief directeur was van de keramiefabriek ICARO (*Industrie Ceramiche Artistiche Rodio Orientali*, na WOII voortgezet onder Griekse leiding als IKAROS) – weer zo'n Italiaans instrument ter industrialisering van Rodos en bekend om haar artistieke aardewerk (geïnspireerd op de zgn. 'Iznik-stijl'). Hij figureert ook in het

boek *Reflections of a Marine Venus: A Guide to the Landscape of Rhodes* (1953) van de bekende Engelse schrijver en Griekenland-adept Lawrence Durrell, met wie hij goed bevriend raakte. Ondanks die biografische details is onbekend in hoeverre Huber de fascistische ideologie onderschreef, en of zijn kaart van het eiland tegen die achtergrond als instemming met de Italiaanse visie op Rodos moet worden gezien – hetgeen op het eerste gezicht wel zo mag lijken.

Toeristenkaart van Rodos (1935), uitgave van het Italiaans verkeersbureau (ENIT) – 67 x 47 cm

Boven: badgasten genieten van het strand bij hotel *Grande Albergo delle Rose* (eind jaren '20) | Links: binnenplaats van het door de Italianen gerestaureerde Grootmeesterspaleis

zamen een monumentale façade vormden die gezag en grandeur uitstraalden. Boven dat alles torende het gerestaureerde, middeleeuwse Grootmeesterspaleis, tevens residentie van de gouverneur. De imposante *skyline* toonde overzeese bezoekers al voor het afmeren dat in het koloniale Rodos een *Itali-aans* heden en verleden samenvloeiden. Zij waanden zich in het vertrouwde Italië, maar dan met 'een vleugje Oriënt'.

Die mix wordt treffend geïllustreerd door de opeenvolging van gebouwen aan de kade. Allereerst het achthoekige marktcomplex (*Nea Agorá*), oorspronkelijk opgezet als vlees- en vismarkt en met de uitstraling van een oosterse bazaar. Direct ernaast volgen het statige en neoklassieke kantoor van de *Banca d'Italia*, het postkantoor en het gerechtsgebouw. Het *Teatro Puccini* was bij de opening in 1937 een van de modernste operahuizen in Europa. De gotische kathedraal van Sint-Jan (nu: Evangelismós-kerk) was ten slotte een reïncarnatie van een verloren gegaan kerkgebouw uit middeleeuws Rodos, maar had net zozeer in het Italiaanse kernland kunnen staan. En zo stond alle architectuur van het *Foro Italico* met elkaar in verbinding: een schouwtoneel met een duidelijke ideologische boodschap.

Pronkstuk

Aan het einde van de haven staat wellicht wel het meest wonderlijke van alle Italiaanse architectuur: het *Palazzo del Governo* (Gouvernementspaleis) uit 1927. Dit bouwwerk was sterk gemodelleerd naar het Dogepaleis in Venetië en symboliseert de bewuste mengeling van stijlen die zo eigen is aan Italiaans Rodos. De onderste zuilengalerij met golvende arcaden is neogotisch en grijpt ook terug op de middeleeuwse architectuur van de hospitaalridders. De bovenkant is daarentegen weer een exponent van het Rationalisme, met geometrische vormen van licht en donkerrode bakstenen. Tussen dat alles is rijkelijk gebruik gemaakt van oriëntaalse decoratieve vormen en balkons met traliwerk (*transenna*). Hoewel het gebouw in de loop der tijden diverse aanpassingen heeft ondergaan, is de functie onveranderd gebleven:

7 maart 1948: koning Pavlos wordt toegesproken na de aansluiting bij Griekenland

Vervolg van
pagina 7

combinatie van neo-klassieke, Byzantijnse, Venetiaanse en moderne elementen. De strakke rigiditeit van het Rationalisme werd op Rodos en de andere eilanden gecombineerd met meer oriëntaalse vormen.

Propagandistisch schouwtoneel

Wie heden ten dage de oude stad verlaat via de Vrijheidspoort en richting de Mandraki-haven loopt, komt midden in het hart van het fascistische Rodos terecht, al zijn maar weinig voetgangers zich van dat historische gegeven echt bewust. De wijde kustboulevard tussen het patriarch Christóforos-park en het Koundouriotis-plein werd door Lago en Di Fausto aangelegd als het *Foro Italico*, het administratieve centrum van de stad – met tal van publieke bouwwerken die te-

Luchtfoto en van de Nieuwe Markt (*Nea Agorá*), met op de achtergrond het Grootmeesterspaleis. Rechts de toegangspoort van de *Nea Agorá*

tegenwoordig zetelen hier het Rodische stadsbestuur en de regionale prefectuur van de zuid-Egeïsche eilanden.

Toeristische ontwikkeling

De metamorfose van het eiland moet ogenschijnlijk compleet geweest zijn, zowel voor de lokale bevolking als voor bezoekers van buiten. De plaatselijke krant *Messaggero di Rodi* schreef in 1926 dat '*Italianen vandaag de dag Rodos en de Dodekánisos als volledig Italiaans [italianissimi] beschouwen, zoals Capri of Sicilië!*' Toen de journalist Alfredo Lenzi in 1932 door de Levant reisde, gaf hij vol trots hoog op van het organisatievermogen ('*capacità organizzative della nuova Italia*') van zijn landgenoten. Onder Ottomaans bewind, zo schreef hij, was het eiland in desolate staat. Nu echter was '*binnen enkele jaren een transformatie gerealiseerd van landbouw, bouwsector, wegenwerken, industrie en nijverheid, toerisme, openbaar onderwijs, archeologisch onderzoek, publieke hygiëne, het juridisch systeem en overzeese handel.*'

Dit patriottische sentiment van trots werd vanzelfsprekend gevoed en gestimuleerd door het fascistische bewind, dat hun 'herrezen' modelstad Rodos aan de wereld wilde laten zien. Het is uiterst inventief te noemen dat de Italianen daarbij de mogelijkheden en het economisch potentieel van grootschalig toerisme inzagen. De combinatie van rijk archeologisch erfgoed, een gunstig klimaat en de charme van de Oriënt – men behield bewust ook Ottomaanse architectuur, zoals diverse moskeeën en badhuizen – maakten het eiland zeer interessant voor welgestelde bezoekers op de

drukbevaren route tussen Venetië en Egypte. Men hoopte met deze toestroom voldoende inkomsten te genereren om het Italiaanse bewind op de eilanden mede te financieren.

Veel van de bouwinspanningen onder gouverneur Lago waren er dan ook op gericht om een eerste klas toeristische infrastructuur aan te leggen, zoals luxe hotels, weelderige parken (bijvoorbeeld het Rodini Park en de Vlindervallei in het Psinthos-dal) en centra voor vermaak en ontspanning (bijvoorbeeld het warmebronnencomplex van Kallithea, voltooid in 1929, of het eerdergenoemde operahuis). Symbool voor dit vroegste toerisme staat het hotel *Grande Albergo delle Rose* (eveneens naar een ontwerp van Florestano di Fausto), met 160 kamers en sterrenrestaurants een absolute trekpleister voor de Europese *rich and famous* van het interbellum. Nog altijd torent het gebouw boven het Elli-strand uit en bedient het – in gerenoveerde staat en met casino – de moderne vakantieganger.

Het is dan ook niet onjuist te stellen dat het Italiaanse bewind op het eiland de randvoorwaarden heeft geschapen voor het ontstaan van het massatoerisme van de jaren '70 en later; een onvermijdelijke (?) ontwikkeling die heden ten dage door velen wordt betreurd. Tegelijkertijd hebben hun interventies onmiskenbaar de middeleeuwse kern van Rodos-stad (UNESCO werelderfgoed sinds 1988) behoed voor een afbraak van historisch erfgoed zoals die in veel andere Griekse steden – helaas – wel heeft plaatsgevonden.

In het volgende nummer aandacht voor de schaduwkanten van de Italiaanse overheersing en het wonderlijke architectonische verhaal van de militaire superbasis op het eiland Leros. 🐙

Boekentips | Wie ondertussen meer wil weten over de Italiaanse Dodekánisos:

- Vassilis Colonas, *Italian Architecture in the Dodecanese Islands, 1912-1943* (Olkos, 2002)
- Nicholas Doumanis, *Myth and Memory in the Mediterranean. Remembering Fascism's Empire* (MacMillan Press, 1997)
- Valerie McGuire, *Italy's Sea. Empire and Nation in the Mediterranean, 1895-1945* (Liverpool University Press, 2020)